

УДК 159.922.8:316.624-053.6

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-12\(52\)-956-967](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-12(52)-956-967)

Матієнко Тетяна Василівна кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки Одеського державного університету внутрішніх справ, м.Одеса, <https://orcid.org/0000-0001-9695-2222>

Дробишевська Вікторія Володимирівна студентка 2 курсу заочної форми навчання, освітній рівень «Магістр», спеціальність 053 «Психологія» Одеського державного університету внутрішніх справ, м. Одеса

ПІДЛІТКОВА ДЕВІАНТНІСТЬ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ, ПРОФІЛАКТИКА ТА ПРАВОВІ ОРІЄНТИРИ

Анотація. Проблема протиправної поведінки молоді є однією з найгостріших у сучасному суспільстві, оскільки вона суттєво впливає на соціальну стабільність, дотримання правопорядку та формування майбутнього покоління. Саме в процесі соціалізації особистості відбувається становлення моральних орієнтирів, розвиток соціальних навичок і правової свідомості. У цей період на поведінку індивіда значно впливають фактори сімейного виховання, соціального середовища, освітнього впливу та індивідуально-психологічні особливості, що може зумовлювати прояви девіантності та порушення правових норм.

Підлітковий вік – критичний період формування моральних орієнтирів, правосвідомості та моделей соціальної взаємодії – виявився особливо вразливим до системних криз, які виступають потужними тригерами переходу нормального процесу дорослішання в девіантний або делінквентний напрямок.

Робота психолога ювенальної превенції спрямована не лише на реагування на вже виниклі проблеми, але й передбачення, попередження та сприяння позитивному розвитку підлітків. Особливо важливим аспектом є вивчення факторів ризику та механізмів захисту, що дозволяє розробляти ефективні стратегії психологічної допомоги та супроводу. Важливу роль у цьому відіграють сімейне середовище, вплив соціальних інститутів, а також культурні та правові норми, які формують поведінкові моделі підлітків.

Сучасні реалії висувають нові виклики перед системою ювенальної превенції, адже проблеми підліткового віку ускладнюються соціально-економічною нестабільністю, військовими конфліктами та зростанням рівня стресу серед населення. Нестабільність, яку спричинила війна в Україні, вплинула на психоемоційний стан як дорослих, так і дітей. Психологічні травми, спричинені війною, можуть мати довготривалі наслідки, що проявляються у вигляді підвищеного рівня тривожності, агресії, замкнутості, депресії та навіть девіантної поведінки.

Ключові слова: протиправна поведінка підлітків, девіантно-кримінальна поведінка, криза соціалізації, аномія, соціальне научіння, ювенальна юстиція, превенція делінквентності, відновне правосуддя, воєнна травма, післявоєнна ресоціалізація.

Matiienko Tetiana PhD in Law, Associate Professor, Department of Psychology and Pedagogy, Odesa State University of Internal Affairs, Odesa, <https://orcid.org/0000-0001-9695-2222>

Drobyshevska Viktoriia Volodymyrivna 2nd-year part-time Master's student, Specialty 053 *Psychology*, Odesa State University of Internal Affairs, Odesa

ADOLESCENT DEVIANCE: PSYCHOLOGICAL ANALYSIS, PREVENTION AND LEGAL GUIDELINES

Abstract. The problem of unlawful behavior among youth is one of the most acute issues in modern society, as it significantly affects social stability, adherence to the rule of law, and the formation of future generations. It is during the process of socialization that an individual's moral values, social skills, and legal consciousness are shaped. At this stage, behavior is strongly influenced by factors such as family upbringing, social environment, educational impact, and individual psychological characteristics, which may contribute to manifestations of deviance and violations of legal norms.

Adolescence – a critical period for the development of moral principles, legal awareness, and patterns of social interaction – has proven particularly vulnerable to systemic crises that serve as powerful triggers for shifting the normal process of maturation toward deviant or delinquent trajectories.

The work of a juvenile prevention psychologist is aimed not only at responding to existing problems but also at predicting, preventing, and fostering the positive development of adolescents.

A particularly important aspect is the study of risk factors and protective mechanisms, which enables the creation of effective strategies for psychological support and assistance. Significant role in this process is played by the family environment, the influence of social institutions, as well as cultural and legal norms that shape adolescents' behavioral patterns.

Contemporary realities present new challenges for the juvenile prevention system, as adolescent issues are intensified by socio-economic instability, military conflicts, and rising stress levels within the population. The instability caused by the war in Ukraine has affected the psychological and emotional state of both adults and children. War-related psychological trauma may have long-term consequences, manifesting in heightened anxiety, aggression, withdrawal, depressive symptoms, and, in some cases, deviant behavior.

Keywords: adolescent unlawful behavior, deviant and criminal behavior, socialization crisis, anomie, social learning, juvenile justice, delinquency prevention, restorative justice, war trauma, post-war resocialization.

Постановка проблеми. Актуальність теми зумовлена не лише різким зростанням рівня підліткової злочинності та агресивних проявів, а й необхідністю створення ефективної післявоєнної системи запобігання передачі травми й насильства наступним поколінням.

У статті обґрунтовується необхідність переходу від репресивної моделі до превентивно-виховної, пропонується пакет інноваційних інституційних і програмних рішень: інститут судового психолога-куратора, гейміфікована платформа «ProTeen», програма наставництва «Рівний-рівному 2.0», обов'язкова сімейна психотерапія, психологічні патрулі поліції, регіональні центри раннього втручання, післявоєнна програма реабілітації сімей ветеранів та впровадження відновного правосуддя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне осмислення девіантної та делінквентної поведінки підлітків значною мірою спирається на класичну концепцію аномії Р. К. Мертона, який визначив девіацію як використання нелегітимних засобів для досягнення культурно схвалених цілей і виділив тип «інновація» як основний механізм злочинності. Серед сучасних українських дослідників І. Ковальова та Я. Посохова пов'язують девіантну поведінку з домінуванням деструктивних мотивів у структурі мотивації особистості, С. Г. Немченко – з субкультурним конфліктом, інфантилізацією та недостатнім самоконтролем, Л. Вейланде, аналізуючи фактори, що впливають на формування девіантної поведінки неповнолітніх, наголошує на важливості дослідження феномена «соціальне сирітство», наслідками якого виступають підліткове бродяжництво та безпритульність, що, у свою чергу, підвищує ймовірність девіантних і делінквентних реакцій. Попри численність теоретичних і емпіричних праць, комплексного міждисциплінарного аналізу девіантної поведінки підлітків саме в умовах повномасштабної війни та системних пропозицій щодо післявоєнної превентивно-відновної моделі ювенальної юстиції досі бракує, що й зумовлює актуальність цього дослідження.

Мета статті: теоретичне узагальнення поліфакторної природи підліткової девіації через синтез соціологічних (аномія, теорія напруги), психологічних (соціальне наочіння, теорія соціального контролю) та гуманістичних підходів, а також розробка комплексної системи превентивних і реабілітаційних заходів з урахуванням сучасного стану ювенальної юстиції в Україні та кращих міжнародних практик.

Виклад основного матеріалу. Протиправна поведінка підлітків є однією з найбільш гострих і багатогранних проблем сучасного українського суспільства, особливо в умовах тривалої війни та наближення післявоєнного відновлення. Підлітковий вік – це період інтенсивного формування особистості, коли під дією

біологічних змін, сімейного виховання, впливу однолітків, школи, медіа та загального соціально-економічного контексту складаються моральні орієнтири, правосвідомість і моделі соціальної взаємодії. Саме тому будь-які системні кризи – економічні, пандемічні чи воєнні – діють як потужні тригери, здатні перевести нормальний процес дорослішання у девіантний або делінквентний напрямок.

Історія наукового осмислення цього явища налічує понад століття. Еміль Дюркгейм ще наприкінці XIX століття ввів поняття аномії. Згідно Аномія – це такий стан суспільства, за якого наступають розпад, дезінтеграція, розпад системи цінностей і норм, що гарантують суспільний порядок. Французький соціолог вважав, що аномія обумовлена кризою всього суспільства, його соціальних інститутів, суперечностей між різними цілями і прагненнями та неможливістю їх реалізувати [1, с. 111]. Роберт К. Мертон розвинув цю ідею, показавши, що коли культурно нав'язувані цілі (успіх, добробут) недоступні легітимними засобами, люди обирають різні стратегії адаптації, і саме «інновація» – досягнення цілей незаконними шляхами – стає найпоширенішою причиною девіантної поведінки [2]. Біологічні концепції Чезаре Ломброзо та Уільяма Шелдона, що пов'язували злочинність з фізичними та конституційними ознаками, поступово втратили підтримку, поступившись місцем складнішим психологічним і соціально-психологічним поясненням [3, с. 15; 4, с. 216–217].

Значно пліднішими виявилися психологічні підходи вчяться спостерігати за поведінкою інших та наслідками такої поведінки.

Альберт Бандура, родоначальник і основний вкладник в сферу соціального наuczіння пояснює, що соціальне наuczіння – це тривала взаємна взаємодія між когнітивним, поведінковим і середовищним впливами [5, с. 338]. Дана теорія пояснює, чому в умовах війни, коли насильство стає нормою на екранах і в реальному житті, підлітки легко засвоюють агресивні моделі.

Тревіс Хірші в теорії соціального контролю (1969) перевернув традиційне питання «чому люди чинять злочини?» на «чому більшість людей їх не чинить?». Відповідь – індивіди, які мають сильні соціальні зв'язки, залучені в освіту, роботу та сімейні відносини, менш схильні до девіантної поведінки. Коли ці зв'язки слабшають чи руйнуються (війна, розлучення батьків, переїзд, втрата школи), ризик делінквентності різко зростає [6, с. 14].

У межах гуманістичного підходу (А. Маслоу) девіантна поведінка може бути наслідком блокування процесу самореалізації і фрустрації базових потреб, коли самоактуалізація через духовність та творчість трансформується у самоствердження через девіантну поведінку. За К. Роджерсом, ця тенденція посилюється через відсутність «позитивної безумовної уваги», безумовного прийняття особистості дитини дорослими такою, яка вона є [7, с. 116].

В українському науковому дискурсі особливу увагу приділено поліфакторній природі девіації та її зв'язку з кризою соціалізації. М. Вострокнутов та О. Петринін ввели поняття «девіантно-кримінальна поведінка», підкреслюючи сучасну тенденцію до примітивізації свідомості, зниження емпатії та зростання

жорстокості серед підлітків, особливо в умовах тривалої соціальної нестабільності та інформаційного перевантаження насильницьким контентом [8, с. 36–37].

Саме поєднання цих теоретичних підходів – соціологічного (аномія і напруга), психологічного (соціальне научіння і дефіцит зв'язків) та гуманістичного (фрустрація потреб) – не лише розкриває багатшаровість причин девіації, а й окреслює ключові напрямки ефективної превенції, спрямовані насамперед на відновлення процесу соціалізації, підтримку сімейних і шкільних зв'язків.

Водночас правова доктрина України розглядає вікові межі кримінальної відповідальності як делікатний механізм балансу між суспільним інтересом у запобіганні злочинам і необхідністю захисту неповнолітніх від надмірної репресивності, соціальної стигматизації та травматичного впливу кримінального покарання на незрілу психіку. Згідно з Кримінальним кодексом України (ст. 22 ККУ), загальний вік кримінальної відповідальності становить 16 років, проте за особливо тяжкі злочини особи, які досягли 14 років, можуть притягуватися до відповідальності.

Для дітей молодшого віку законодавець передбачає застосування виховних, реабілітаційних і соціально-адаптаційних заходів, що забезпечують усвідомлення відповідальності без прямого карального тиску. Так, відповідно до статті 97 примусові заходи виховного характеру, передбачені частиною другою статті 105 цього Кодексу, суд застосовує і до особи, яка до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною цього Кодексу. До таких заходів відносяться:

- 1) застереження;
- 2) обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього;
- 3) передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання;
- 4) покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків;
- 5) направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років. Умови перебування в цих установах неповнолітніх та порядок їх залишення визначаються законом.

Цей підхід відображає прагнення законодавства до гуманізації кримінальної політики та зменшення шкоди, яку може завдати суворе покарання психіці та соціальному становленню неповнолітніх [9].

У міжнародній практиці встановлення мінімального віку кримінальної відповідальності відображає цю складність і різнобарвність психологічного розвитку дитини. Зокрема, у Великобританії мінімальний вік кримінальної

відповідальності встановлений на рівні 10 років, що є одним із найнижчих у світі. Цей поріг критично аналізується з огляду на сучасні психологічні теорії, які ставлять під сумнів здатність дітей такого віку усвідомлювати наслідки злочинних вчинків. Німеччина застосовує поріг 14 років і інтегрує принципи ювенальної юстиції, яка враховує психологічні особливості розвитку неповнолітніх.

Франція визначає мінімальний вік у 13 років [10, с.144]. Кримінальні кодекси деяких штатів вказують конкретний мінімальний вік кримінальної відповідальності. Наприклад, Зразковий КК встановлює його в межах 16 років (ст. 4.10.), КК Міннесоти 14 років, КК Колорадо та Луїзіани - 10 років, КК Джорджії та Іллінойсу – 13 років, КК штату Нью-Гемпшир і КК Техасу 15 років, КК штату Нью-Йорк загальний вік кримінальної відповідальності встановлює на рівні 16 років, за тяжке вбивство другого ступеня з 13 років, за просте вбивство першого ступеня, зґвалтування, викрадення людини, підпал, напад першого ступеня з 14-15 років.

Тут слід зауважити, що тяжке вбивство першого ступеня і в багатьох штатах, і на федеральному рівні карається смертною карою, яка може призначатися й неповнолітньому [11, с.187].

Ці підходи базуються на різних правових та психологічних концепціях, але всі визнають необхідність врахування особистісних і психофізіологічних характеристик дитини.

Міжнародним базовим актом, що визначає стандарти поведінки з дітьми у сфері кримінальної юстиції, виступає Конвенція ООН про права дитини [12]. У статті 40 вона наголошує на необхідності встановлення державами мінімального віку кримінальної відповідальності на основі науково обґрунтованих підходів, а також заохочує застосовувати до неповнолітніх заходи, спрямовані на захист від надмірно суворих покарань і підтримку процесу реабілітації. Документ підкреслює, що кожна дитина, яка підозрюється, обвинувачується чи визнається винною у правопорушенні, має право на ставлення, що підтримує її почуття власної гідності, повагу до прав людини та враховує її вік, розвиток і потребу в подальшій соціальній інтеграції та виконанні конструктивної ролі в суспільстві.

Важливо зауважити, що для дітей до 14 років кримінальна відповідальність зазвичай не настає, проте сучасні підходи ювенальної юстиції наголошують на необхідності ранньої інтервенції, спрямованої на попередження девіантної поведінки та розвиток соціальної відповідальності.

Ювенальні суди були створені на основі доктрини «parents patriae» (принципу патерналізму), відповідно до якої держава виконує функцію опікуна чи відповідальної особи за неповнолітніх, захищаючи їх від небезпечного впливу і шкідливого оточення.

Метою системи ювенальної юстиції є не покарання молодих людей, а насамперед проведення з ними індивідуалізованого виховання [13, с.58].

Робота ювенальної юстиції має ґрунтуватися на пріоритеті найкращих інтересів дитини, який виступає базовим принципом ювенального права та визначає зміст усіх рішень у цій сфері. Важливим є також принцип виховного впливу, що передбачає застосування до неповнолітніх заходів, спрямованих на їх виправлення та формування відповідальної поведінки. Діяльність ювенальної юстиції повинна відповідати принципу максимальної індивідуалізації та неформального характеру провадження, коли розгляд справ відбувається у спрощеній процедурі, без притаманних загальним судам елементів на кшталт лави підсудних чи присяги. Окрім цього, ключовим є принцип рівнозначної уваги до потреб дитини, яка перебуває у небезпеці, дитини-жертви та дитини-правопорушника, що забезпечує комплексний і збалансований підхід до захисту та підтримки кожної категорії дітей [14, с.134].

У Сполучених Штатах система ювенальної юстиції має виразно децентралізований характер і часто функціонує окремо від загальних судів. В окремих штатах її діяльність підпорядковується соціальним службам або службам сім'ї та дітей, в інших – загальним судовим органам. Основний акцент робиться на реабілітації та безпеці громади. Програмами охоплюють дітей віком від восьми до сімнадцяти років, застосовуються індивідуальні плани пробації та численні альтернативи судовому переслідуванню: реабілітаційні курси, позитивний розвиток молоді, молодіжні суди, відновне правосуддя. Значну увагу приділяють профілактиці, ранньому втручанням та роботі з батьками правопорушників. Вікові рамки відповідальності побудовані так, що до чотирнадцяти років діти вважаються повністю недієздатними, вісімнадцять років вважається порогом повноліття, а двадцять один рік – остаточним переходом до дорослої відповідальності.

У Великобританії основою ювенальної юстиції є Закон про права людини 1998 року та Закон про молодіжне правосуддя і кримінальні докази 1999 року, які встановлюють нижню межу кримінальної відповідальності на рівні десяти років. Справи розглядають ювенальні суди, що діють у структурі магістратських судів, слухання проводяться за закритими дверима з обов'язковою присутністю батьків або опікунів. Особливо тяжкі злочини можуть передаватися до суду Корони. Правова система спрямована на соціалізацію та перевиховання, а не на ізоляцію, тому широко застосовуються умовні вироки, пробація та спеціальні виховні центри. Законодавство гарантує анонімність неповнолітніх і надає додаткові засоби захисту їхніх прав: можливість допиту через відеозв'язок, участь посередників, відмова від традиційних атрибутів суду на слуханнях із дітьми. Ініціатива Young Witness Initiative 2019 року прискорила розгляд справ за участю неповнолітніх свідків.

Ювенальна юстиція у Німеччині сьогодні базується на гуманному ставленні до дитини та пріоритеті заходів виховного характеру. Закон про ювенальну юстицію 1990 року (JGG) закріпив багаторічну практику застосування альтернативних форм покарання (переговори між потерпілою стороною

і злочинцем, відшкодування шкоди, поєднання різних корекційних програм тощо) [15, с.75].

Французька модель ювенальної юстиції спирається на закон 1945 року, який визначає роботу ювенальних судів у різних формах – від діяльності окремого судді до судів присяжних у виняткових випадках. Основний підхід полягає в поєднанні профілактики та виховних санкцій, насамперед для дітей від десяти до тринадцяти років. Судова практика надає перевагу умовному покаранню, судовому контролю, навчальним і виховним центрам, уникаючи ув'язнення. Нові тенденції пов'язані з розвитком альтернативних заходів – застосування електронних браслетів, напіввільного утримання та активної участі родини в реабілітаційних програмах.

У Нідерландах система працює за багатоступеневим принципом: спочатку поліція, далі муніципальні служби, і лише в разі потреби справа потрапляє до ювенального суду. Санкції варіюють від штрафів і виправних робіт до компенсації шкоди, утримання в спеціальних навчальних закладах та короткотермінового позбавлення волі. Профілактичні програми HALT і STOP дозволяють уникати судимості, забезпечуючи перевиховання на ранніх етапах. З 2015 року завдяки державному фінансуванню підвищено доступність таких програм і зменшено кількість неповнолітніх у в'язницях. Сучасна тенденція – створення невеликих закладів поблизу місця проживання підлітків, що полегшує участь сімей та навчальних установ у процесі реабілітації [16, с.210-218].

Шведська модель ювенальної юстиції суттєво відрізняється від ювенальних юстицій США, Німеччини та Франції. Характерною особливістю є те, що в цій моделі відсутні ювенальні суди, а основна роль у запобіганні злочинності серед неповнолітніх і боротьбі з нею належить громадянським та соціальним працівникам [17, с.90].

В Україні система ювенальної юстиції поки перебуває на етапі розвитку й становлення, і вона виглядає менш цілісною та менш інституціоналізованою, ніж у США чи Західній Європі.

Формально спеціалізованих ювенальних судів у країні немає, хоча питання захисту прав дитини враховується в діяльності загальних судів, органів прокуратури, поліції та соціальних служб.

Додатковою проблемою є відсутність у Кримінальному кодексі чітко визначеної крайньої нижчої вікової межі, що створює прогалини у правозастосуванні та може призводити до неоднозначного трактування можливості притягнення малолітніх осіб до відповідальності. Спроби створити окрему систему ювенальної юстиції робилися ще з початку 2000-х років. У 2011–2013 роках діяли пілотні проекти спеціалізованих суддів у справах неповнолітніх, але вони так і не переросли в сталу інституцію.

Саме тому, з метою компенсувати відсутність сталої ювенальної інституції та зробити підхід до дітей більш гуманним, ефективним і превентивним, ми висуваємо такі пропозиції:

Слід запровадити інститут судового психолога-куратора для всіх дітей до 14 років, який супроводжуватиме дитину від моменту першого контакту з поліцією до повного завершення програми ресоціалізації, ведучи конфіденційний цифровий психологічний профіль без формального кримінального маркування. Паралельно необхідно створити національну гейміфіковану онлайн-платформу «ProTeen», де підлітки проходили б інтерактивні місії на розвиток самоконтролю, емпатії, критичного мислення та ненасильницького вирішення конфліктів, а психолог-куратор відстежував би прогрес і коригував би завдання індивідуально. Важливим елементом має стати програма наставництва «Рівний-рівному 2.0», коли старші підлітки (16–18 років), які самі успішно пройшли ресоціалізацію, під наглядом фахівців стають менторами для молодших – це значно знижує бар'єр недовіри та підвищує ефективність впливу.

В 105¹ Кримінального кодексу необхідно надати суду право зобов'язувати батьків або опікунів проходити обов'язковий курс сімейної психотерапії разом із дитиною протягом 6–12 місяців, адже в більшості випадків корінь девіантної поведінки лежить саме в дисфункціональних сімейних відносинах, особливо загострених війною. У школах має з'явитися обов'язковий модуль «Психологія конфлікту, відповідальності та емоційного інтелекту» для 5–11 класів та щомісячний «День психоемоційного самоконтролю» з практичними тренінгами під керівництвом шкільних психологів.

Ювенальну превенцію поліції необхідно реформувати шляхом створення в кожному підрозділі психологічних патрулів (поліцейський + сертифікований дитячий психолог), які працюватимуть не лише карально, а й корекційно прямо на вулиці. У кожному обласному центрі мають з'явитися міжвідомчі регіональні центри раннього втручання за принципом «одне вікно», куди батьки, вчителі чи самі діти зможуть звернутися ще до скоєння правопорушення.

Особливо важлива спеціальна післявоєнна програма реабілітації сімей ветеранів із дітьми: обов'язковий скринінг ПТСР у батьків, групова та індивідуальна терапія, батьківські курси з ненасильницького виховання, дитячі групи підтримки. Паралельно необхідно запровадити в Україні повноцінне відновне правосуддя для неповнолітніх за німецько-нідерландською моделлю: медіація, спільні зустрічі потерпілий–правопорушник–родина–громада, укладання угод про примирення та відшкодування шкоди як альтернатива кримінальному переслідуванню за нетяжкі злочини.

І нарешті, має бути створений єдиний державний реєстр сертифікованих фахівців ювенальної сфери (психологи, медіатори, куратори, наставники) з обов'язковою періодичною підготовкою з питань воєнної травми, ПТСР та роботи з травмованими сім'ями.

Висновки. Тільки комплексний, міждисциплінарний і превентивно орієнтований підхід дозволить Україні не просто повернутися до довоєнних показників підліткової злочинності, а створити принципово нову систему, яка розірве ланцюг передачі насильства й девіантних моделей від покоління до

покоління, захистить травмованих війною дітей і підлітків та забезпечить формування психологічно здорового, соціально відповідального та мирного суспільства в післявоєнний період.

Література:

1. Shkil, L. L. (2015). Втеча від життя: унікальність філософії Еміля Дюркгейма // Науково-теоретичний альманах «Грані», №18(3), С.108-112. URL: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/173>
2. Солод Є. Є. Прояви девіантної поведінки в міжособистісних відносинах в онлайн-середовищі підлітків // Actual problems of practical psychology, 2024, С. 317. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/204171/90.pdf>
3. Дуса О. В., Шинкаренко І. О. Психологія девіантної поведінки : навч. посіб. Дніпро. ДДУВС. 2024. С. 77. URL:https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/14678/1/%d0%9c%d0%b0%d0%ba%d0%b5%d1%82_2024_%d0%9f%d1%81%d0%b8%d1%85%d0%be%d0%bb%d0%be%d0%b3%d1%96%d1%8f%20%d0%b4%d0%b5%d0%b2%d1%96%d0%b0%d0%bd%d1%82%00%bd.%20%d0%bf%d0%be%d0%b2%d0%b5%d0%b4%d1%96%d0%bd%d0%ba%d0%b8.pdf
4. Палій А.А. Диференціальна психологія : курс лекцій. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів, м. Київ 2010. 954 с. URL: <https://symboldrama.if.ua/wp-content/uploads/2020/03/a.a.-palij-dyfyrencziana-psyhologiya.pdf>
5. Котленець О.О., Кальницька К.О. Використання положень теорії соціального наuczіння у роботі із засудженими. «Інноваційний розвиток інформаційного суспільства: економіко-управлінські, правові та соціокультурні аспекти»: збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції студентів, аспірантів і молодих учених (м. Чернігів, 23 грудня 2016 р.). Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2016. 566 с. URL: https://stu.cn.ua/wp-content/uploads/2021/04/zbirnyk_inernet_2016-.pdf#page=338
6. Батраченко Т. С. Б 28 Кримінологія : навч.-метод. посіб. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2025. 188 с. URL: http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/bitstream/123456789/7659/1/5338_%d0%9a%d1%80%d0%b8%d0%bc%d1%96%d0%bd%d0%be%d0%bb%d0%be%d0%b3%d1%96%d1%8f_.pdf
7. Чушак В.Ю. Психологічні чинники девіантної поведінки підлітків. Досягнення сучасної психологічної науки та практики : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Вінниця, 26 березня 2020 р.). Вінниця, 2020. 132 с. URL: <https://jamp.donnu.edu.ua/issue/view/269>
8. Зобенько, Н. А. (2012) Деякі аспекти дослідження проблеми девіантної поведінки неповнолітніх // Рідна школа (№ 3). pp. 36-40. URL: <https://eprints.cdu.edu.ua/5930/>
9. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III, ст. 22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 25.11.2025)
10. Гончарук Ольга. Вік кримінальної відповідальності як складова ознака суб'єкту злочину: його закріплення в кримінальному праві зарубіжних держав // In: Jurnalul juridic national: teorie și practică, 2014, nr. 5(9), pp. 143-147. URL: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2014/5/28.pdf>
11. Аніщук В. В. Вік кримінальної відповідальності: порівняльно-правовий аналіз // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2018. Вип. 1. С. 186-188. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2018/1_2018.pdf#page=186
12. Конвенція про права дитини URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення 25.11.2025)
13. Мокрицька І. Я. Ювенальна юстиція: правовий захист дітей // Наукові записки. НаУКМА. 2005. № 2. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/04df5de5-a4ba-4769-83ff-178b19630b8d/content>

14. Вихопень Р.П., Ясінь І.М., Ювенальна юстиція як засіб попередження злочинності неповнолітніх // Україна – ЄС: питання гармонізації кримінального та кримінального процесуального законодавства : матеріали круглого столу (м Львів 22 червня 2023 року). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. 151 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/5856/1/22_06_2023.pdf#page=133

15. Казарян Е. Г., Остапчук Х. В., Ювенальна юстиція: міжнародний досвід, проблеми та перспективи розвитку в Україні // Могилянські читання – 2024 : досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні : глобальний, національний та регіональний аспекти : матеріали XXVII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв 6–10 листоп. 2024 р.). Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2024. 196 с. URL: <https://dspace.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2516/1/%D0%9C%D0%A7-2024.%20%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE.pdf#page=76>

16. Дмитришина Т. Ювенальна юстиція: міжнародний досвід та перспективи його впровадження в Україні // Підприємництво, господарство і право. 2021. № 1. С. 210-219. URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2021/1/38.pdf>

17. Міщук І. В. Ювенальна юстиція як метод правового захисту неповнолітніх правопорушників у зарубіжних країнах (на прикладі США, Франції, Німеччини, Швеції) // Приватне та публічне право. 2018. № 1. С. 88-92. URL: <https://surl.li/ejspgo>

References:

1. Shkil, L.L. (2015). *Vtecha vid zhyttia: unikalnist filosofii Emilia Diurkheima* [Escape from Life: The Uniqueness of Émile Durkheim's Philosophy]. *Naukovo-teoretychnyi almanakh "Hrani" — Scientific theoretical Zhurnal "Hrani", 18(3), 108-112* [In Ukrainian]. <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/173>

2. Solod, Ye.Ye. (2024). *Proiavy deviantnoi povedinky v mizhosobystisnykh vidnosynakh v onlain-seredovyshchi pidlitkiv* [Manifestations of Deviant Behavior in Interpersonal Relations in the Online Environment of Adolescents]. *Actual Problems of Practical Psychology, 317*. <http://dspace.pdpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/20417/1/90.pdf> [In Ukrainian].

3. Dysa, O.V., & Shynkarenko, I.O. (2024). *Psykhohohiia deviantnoi povedinky: Navchalnyi posibnyk* [Psychology of Deviant Behavior: Textbook]. Dnipro: DDUVS. URL: https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/14678/1/%d0%9c%d0%b0%d0%ba%d0%b5%d1%82_2024_%d0%9f%d1%81%d0%b8%d1%85%d0%be%d0%bb%d0%be%d0%b3%d1%96%d1%8f%20%d0%b4%d0%b5%d0%b2%d1%96%d0%b0%d0%bd%d1%82%d0%bd.%20%d0%bf%d0%be%d0%b2%d0%b5%d0%b4%d1%96%d0%bd%d0%ba%d0%b8.pdf [In Ukrainian].

4. Palii, A.A. (2010). *Dyferentsialna psykhohohiia: Kurs lektsii* [Differential Psychology: Course of Lectures]. Kyiv. 954 p. <https://symboldrama.if.ua/wp-content/uploads/2020/03/a.a.-palij-dyfyrencziana-psyhohohiia.pdf> [In Ukrainian].

5. Kotlenets, O.O., & Kalnytska, K.O. (2016). *Vykorystannia polozhen teorii sotsialnoho nauchinnia u roboti iz zasudzhenymy* [Application of Social Learning Theory Provisions in Work with Convicted Persons]. In *Innovatsiyni rozvytok informatsiinoho suspilstva: ekonomiko-upravlinski, pravovi ta sotsiokulturni aspekty – Innovative Development of the Information Society: Economic-Managerial, Legal and Sociocultural Aspects: Proceedings of the 5th International Scientific and Practical Online Conference of Students, Postgraduates and Young Scientists* (Chernihiv, December 23, 2016). Chernihiv: Chernihiv National University of Technology. 566 p. https://stu.cn.ua/wp-content/uploads/2021/04/zbirnyk_inernet_2016-.pdf#page=338 [In Ukrainian].

6. Batrachenko, T.S. (2025). *Kryminohohiia: Navchalno-metodychnyi posibnyk* [Criminology: Educational-Methodical Manual]. Dnipro: http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/bitstream/123456789/7659/1/5338_Kryminohohiia_.pdf [In Ukrainian].

7. Chushak, V.Yu. (2020). *Psykhohohichni chynnyky deviantnoi povedinky pidlitkiv* [Psychological Factors of Deviant Behavior in Adolescents]. In *Dosiahnennia suchasnoi*

psykholohichnoi nauky ta praktyky: Materialy II Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii studentiv, aspirantiv i molodykh vchenykh (132 p). Vinnytsia. <https://jamp.donnu.edu.ua/issue/view/269> [In Ukrainian].

8. Zobenko, N.A. (2012). *Deiaki aspekty doslidzhennia problemy deviantnoi povedinky nepovnolitnikh* [Some Aspects of Studying Juvenile Deviant Behavior]. *Ridna Shkola — Native school*, 3, 36-40. <https://eprints.cdu.edu.ua/5930/> [In Ukrainian].

9. *Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine]*, 2021. Article 22 (No. 2341-III). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [In Ukrainian].

10. Honcharuk, O. (2014). *Vik kryminalnoi vidpovidalnosti yak skladova oznaka subiekta zlochynu: yoho zakriplennia v kryminalnomu pravi zarubizhnykh derzhav* [Age of Criminal Responsibility as a Component of the Subject of Crime: Its Regulation in Foreign Criminal Law]. *Jurnalul Juridic National: Teorie și Practică*, 5(9), 143-147. <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2014/5/28.pdf> [In Ukrainian].

11. Anishchuk, V.V. (2018). *Vik kryminalnoi vidpovidalnosti: Porivnialno-pravovy analiz* [Age of Criminal Responsibility: Comparative Legal Analysis]. *Aktualni Problemy Vitcheznianoi Yurysprudentsii — Actual Problems of Ukrainian Jurisprudence*, 1, 186-188. http://apnl.dnu.in.ua/1_2018/1_2018.pdf#page=186 [In Ukrainian].

12. *Konventsiiia pro prava dytyny [Convention on the Rights of the Child]*. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text [In Ukrainian].

13. Mokrytska, I.Ya. (2005). *Yuvenalna yustytsiia: Pravovy zakhyst ditei* [Juvenile Justice: Legal Protection of Children]. *Naukovi Zapysky NaUKMA*, 2. <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/04df5de5-a4ba-4769-83ff-178b19630b8d/content>

14. Vykhopen, R.P., & Yasin, I.M. (2023). *Yuvenalna yustytsiia yak zasib poperedzhennia zlochynnosti nepovnolitnikh* [Juvenile Justice as a Means of Preventing Juvenile Crime]. In *Ukraina — YeS: Pytannia harmonizatsii kryminalnoho ta kryminalno-protsesualnoho zakonodavstva* (pp. 133-146). Lviv: Lviv State University of Internal Affairs. https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/5856/1/22_06_2023.pdf#page=133 [In Ukrainian].

15. Kazarian, E.H., & Ostapchuk, Kh.V. (2024). *Yuvenalna yustytsiia: mizhnarodnyi dosvid, problemy ta perspektyvy rozvytku v Ukraini* [Juvenile justice: international experience, challenges and prospects for development in Ukraine]. In *Mohylianski chytannia — 2024: dosvid ta tendentsii rozvytku suspilstva v Ukraini: hlobalnyi, natsionalnyi ta rehionalnyi aspekty — Mohylianski Readings — 2024: Experience and Trends in the Development of Society in Ukraine: Global, National and Regional Aspects*, Proceedings of the XXVII All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (Mykolaiv, November 6-10, 2024). Mykolaiv: Petro Mohyla Black Sea National University Publishing House. 196 p. <https://dspace.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2516/1/МЧ-2024.%20Право.pdf#page=76> [In Ukrainian].

16. Dmytryshyna, T. (2021). *Yuvenalna yustytsiia: Mizhnarodnyi dosvid ta perspektyvy yoho vprovadzhennia v Ukraini* [Juvenile Justice: International Experience and Prospects for Its Implementation in Ukraine]. *Pidpriemnytstvo, Hospodarstvo i Pravo — Enterprise, economy, and law*, 1, 210-219. <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/1/38.pdf> [In Ukrainian].

17. Mishchuk, I.V. (2018). *Yuvenalna yustytsiia yak metod pravovoho zakhystu nepovnolitnikh pravoporushnykiv u zarubizhnykh krainakh (na prykladi SSHa, Frantsii, Nimechchyny, Shvetsii)* [Juvenile Justice as a Method of Legal Protection of Juvenile Offenders in Foreign Countries (the USA, France, Germany, Sweden)]. *Pryvatne ta Publichne Pravo — Private and Public Law*, 1, 88-92. <https://surl.li/ejspgo>